

Історія виникнення і розвитку інституту виконавчого провадження

Сайко Л.Ю., ст. викладач кафедри права СумДУ

Історію виникнення та розвитку виконавчого провадження України необхідно було б простежити із часу його організаційного оформлення та законодавчого закріплення, але й до цього часу в Україні існує так зване "самоздійснення права", що інакше трактується як саморозправа, самодопомога, самозахист, яке було характерним для періоду до 1270 р.

Досліджуючи розвиток процедури примусового виконання рішень в Україні, слід зазначити, що в юридичній літературі східних слов'ян вперше судові виконавці згадуються в "Руській Правді" - першому офіційно визнаному кодифікованому зведенні правових норм. Ця історико-культурна пам'ятка дійшла до нас у трьох редакціях - Коротка (Краткая) Правда, Велика (Пространная) Правда та Скорочена Правда - і містить численні акти князівського законодавства, як-то устава, уроки, уставні грамоти тощо. Згадування в нормативних актах X-го століття судових виконавців (ябедників) слід віднести до діяльності княгині Ольги. Цікавим є те, що норми права цього періоду вже відходять від принципу кровної помсти і у якості покарання за переважною більшістю кримінальних злочинів князівськими актами призначався штраф [2, с. 10].

Утримання ябедників провадилося не за рахунок князівської платні, а за принципом "кормління", тобто за рахунок місцевого населення Давньої України-Русі. Майже до середини XVI сторіччя князь, посилаючи у міста та волості підлеглих для виконання адміністративно-судових функцій, зобов'язував населення їх утримувати ("кормити") упродовж усього періоду служби. "Корм" брався натурою або у вигляді різних поборів.

З подальшим історичним і правовим розвитком Київської Русі та виданням однієї з частин Великої Правди під назвою "Суд Ярославль Володимиричь. Правда русская" права судових чиновників і судових виконавців отримали "мечники", які раніше здійснювали стягнення дані та князівських штрафів. В XII сторіччі в Великій Правді замість ябедника та мечника згадується "тивун бояреск" і водночас з цим, завершено перехід статусу судового виконавця від вояка до чиновника [3, с. 141].

Князівський Судебник XIII сторіччя визначав два види судових виконавців - приставів та підвойських судних грамот. Пізніше, за часів панування на українських землях польсько-литовської держави, та в період Гетьманщини, функції судових виконавців здійснювали як самі судові чиновники, так і поліційні сили. Із входом в 1654 році України до складу Російської імперії, правовій системі якої, безперечно, була ближча правова регламентація континентальної Європи, з'являється інститут судових приставів, до скасування цієї посади у XVIII столітті, коли функції примусового виконання судових рішень знов передані поліції. З 1775 до 1862 року примусове виконання судових рішень було покладене на капітана-ісправника, що очолював повітовий підрозділ поліції, та на його підлеглих. До речі, капітан-ісправник у цей період паралельно виконував повноваження голови земського суду, компетенція якого розповсюджувалася на весь повіт [4, с. 80].

Найбільшого розвитку за часів царату інститут судових приставів набув після проведення Олександром II масштабної судової реформи в 1864 році. Цією судовою реформою передбачалося також відокремлення судів з адміністрації, створення суду присяжних, введення в судову практику принципів гласності, усності, змагальності процесу та незмінності суддів, створення інституту адвокатури [5, с. 9].

Зі створенням СРСР і з проведенням низки судових реформ, яка зводилася до повного знищення за ленінською вказівкою усієї судової системи, був сформований інститут судових виконавців. Судовий виконавець - штатний працівник суду, який безпосередньо підпорядковувався судді, так само, як і секретар судового засідання. Через мізерну заробітну плату і надзвичайно перевантажену нервовими ускладненнями діяльність, на цю роботу погоджувалися люди, які згодні були на будь-які умови заради хоч якогось заробітку. Тому і вимагати від таких працівників високої відповідальності та сумлінності не доводилося [6, с. 110].

Новий етап становлення служби судових виконавців відбувся в 1973 році, з прийняттям Міністерством юстиції СРСР Інструкції про порядок виконання судових рішень. Суддя здійснював контроль за процесуальними діями судового виконавця, а питаннями організації роботи судових виконавців відав старший судовий виконавець. Виконавець процесуальне залежав від судді, який

виносив переважну більшість процесуальних документів в процедурі примусового виконання рішень, оскільки виконавче провадження було частиною судового процесу та мало багато властивих судовому процесу рис та ознак. Згадана новела аж ніяк не позначилася на самій суті вже існуючої системи.

Така схема примусового виконання рішень у радянський період повністю задовольняла вимоги часу, оскільки заляканість населення та високий авторитет судового рішення на той момент практично виключали можливість невиконання рішення суду в добровільному порядку.

З набуттям Україною незалежності та зміною соціального та економічного курсу, виникла нагальна потреба у реформуванні судової системи, яка за прийнятою в 1991 році Концепцією мала набути статусу самостійної гілки державної влади. З прийняттям Конституції України судова система юридичне набувала статусу окремої і самостійної гілки державної влади. Але не зважаючи на конституційне розв'язання питання щодо статусу судової системи, вона де-факто залишалася в стані очікування окреслених Конституцією змін. Повільне просування реформ пояснювалось як відсутністю коштів, так і досвіду у цій важливій справі.

Безумовно, уже тоді (1996 - 1997 роки) юридична спільнота - теоретики і практики - були єдині у тому, що створений за радянських часів Інститут судових виконавців віджив своє і не відповідає вимогам часу, новому статусу судової влади, радикальній реформі діяльності судів.

Необхідність наведення елементарного порядку в державі вимагала впровадження виконавчої та договірної дисципліни на базі радикальної зміни механізмів і методів виконання судових рішень, інших державних та недержавних рішень. Курс України на інтеграцію з європейським співтовариством вимагав, відповідно, адаптації українського законодавства до європейського.

За цих умов точне і своєчасне виконання судових та інших рішень виходило на перший план як державна функція забезпечення іміджу держави. Потрібна була якісно нова структура - виконавча служба - наділена широкими повноваженнями з примусового виконання рішень, створена для роботи в нових умовах - підвищення ролі приватної власності, свободи економічної діяльності, приватної ініціативи, конкуренції та ринкових відносин, забезпечення рішень іноземних судів і інших рішень.

Так, 24 березня 1998 року Верховною Радою України було ухвалено Закон України "Про державну виконавчу службу" та Закон України "Про виконавче провадження" від 21 квітня 1999 р., що врегулювали новий порядок проведення виконавчих дій новоствореним органом виконання – Державною виконавчою службою, яка покликана здійснювати примусове виконання рішень судів та інших органів в Україні. Ці закони визначили початок значного реформування всієї системи виконавчого провадження.

Міністерство юстиції України наказом від 15.12.1999 р. № 74/5 затвердило Інструкцію про проведення виконавчих дій, що набула юридичної сили з 1 січня 2000 р., при цьому зазначивши, що дія Інструкції колишнього Союзу РСР "Про виконавче провадження" 1985 р. на територію України не поширюється, що стало значним кроком у розвитку нового законодавства про виконавче провадження. Слід відмітити, що, незважаючи на значні недоліки в роботі ДВС, в цілому створення такої служби виявилось вчасним і безумовно виправданим.

Література:

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії верховної Ради України 28.06.1996 р. // ВВР. – 1996. - № 30. – ст. 141.
2. Худенко В.В. Участники исполнительного производства : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В.В. Худенко; Саратовский юрид. ин-т им. Д. Курского. – С., 1992. – 22 с.
3. Памятники русского права. Памятники права феодально-раздробленной Руси XII–XV вв. Псковская и Новгородская судни грамоты / [под ред. С.В. Юшкова]. – М. : Госюриздат, 1953. – Вып. 2. – 442 с.
4. Памятники русского права. Памятники права периода укрепления русского централизованного государства XV–XVII вв. / [под ред. Л.В. Черепнина]. – М.: Госюриздат, 1956. – Вып. 4. – 632 с.
5. Заворотько П.П. Виконання судових рішень в Українській РСР (історико-правовий нарис) / П.П. Заворотько, В.П. Пастухов. – К.: Вища школа, 1973. – 216 с.

6. Валеева Р.Х. Исполнение судебных решений в первые годы Советской власти / Р.Х. Валеева // Известия ВУЗов. Право-ведение. – 1959. – № 1. – с. 109–112;

Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства : матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного фак-ту, м. Суми, 25 травня 2013 р. / Ред.кол.: А.М. Куліш, М.М. Бурбика, М.І. Логвиненко, В.М. Семенов, А.В. Баранова. — Суми : СумДУ, 2013. — С. 104-106.